

ธรรมาสน์ทรงบุษบกวัดท่าศาลารามในพิพิธภัณฑ
ธรรมศาสตร์เฉลิมพระเกียรติ: ขั้นตอนการอนุรักษ์และ
บทสะท้อนวัฒนธรรมการสร้างธรรมาสน์เมืองเพชรบุรี
ช่วงครึ่งหลังพุทธศตวรรษที่ 25*

(A Movable Throne Preaching Canopy from
Wat Thasalaram in the Thammasat Museum
of Anthropology: The Conservation Process
and a Reflection on Phetchaburi Preaching
Canopy Culture in the Early Twentieth
Century)

ชัญญ์ เมฆหมอก**

(Chanan Mekmok)

เหมือนพิมพ์ สุวรรณภาศ***

(Mueanphim Suwankart)

* บทความชิ้นนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัย "ธรรมาสน์ไม้แกะสลักในเพชรบุรี: การวิจัยเชิงสำรวจ" สนับสนุนโดยเงินกองทุนวิจัย คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ สัญญาเลขที่ SOCANTH 5/2562 และได้รับการสนับสนุนทุนวิจัยจาก โครงการปริญญาเอกกาญจนาภิเษก (คปก.) สัญญารับทุนเลขที่ PHD/0099/2561.

** นักศึกษาปริญญาเอก สาขาสหวิทยาการ วิทยาลัยสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (Ph.D. Student, Integrated Science, College of Interdisciplinary Studies, Thammasat University).

*** นักวิชาการศึกษาปฏิบัติการ ประจำพิพิธภัณฑธรรมศาสตร์เฉลิมพระเกียรติ คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (Educator, Practitioner Level, Thammasat Museum of Anthropology, Faculty Sociology and Anthropology, Thammasat University).

Received: March 13, 2021

Revised: July 15, 2021

Accepted: September 10, 2021

บทความวิจัย

วิชาการ

บทคัดย่อ

ธรรมาสันทรวงบุษบกวัดท่าศาลาราม ได้ผาติกรรมมาจัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานธรรมศาสตร์เฉลิมพระเกียรติพร้อมทั้งดำเนินการอนุรักษ์ โดยความร่วมมือของกลุ่มคนทุกฝ่ายทั้งอาจารย์ที่เชี่ยวชาญเฉพาะทาง ช่างไม้เมืองเพชรบุรี อาจารย์ เจ้าหน้าที่พิพิธภัณฑสถานฯ ตลอดจนอาสาสมัครพิพิธภัณฑสถานฯ จึงทำให้การอนุรักษ์ธรรมาสันทรวงบุษบกวัดท่าศาลารามแล้วเสร็จและสวยงามตามแบบฉบับของศิลปะเมืองเพชรบุรี ธรรมาสันทรวงบุษบกวัดท่าศาลาราม เป็นเพียงหนึ่งใน 70 กว่าหลังที่ปรากฏในเมืองเพชรบุรี จากหลักฐานทางศิลปกรรมและประวัติที่สามารถสืบค้นได้ เชื่อว่าธรรมาสันหลังนี้เป็นผลงานของกลุ่มช่างวัดพลับพลายชัย ในช่วง พ.ศ. 2460 - 2474 ทั้งนี้ธรรมาสันยังได้สะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมการสร้างธรรมาสันของเมืองเพชรบุรี ช่วงครึ่งหลังพุทธศตวรรษที่ 25 อันเป็นที่นิยมของกลุ่มกรรมกรในการอุปถัมภ์บำรุงศาสนา โดยสามารถแบ่งการสร้างธรรมาสันในเมืองเพชรบุรีเป็น 3 ช่วงเวลาตามเหตุการณ์และสภาพสังคมคือ ธรรมาสันเมืองเพชรบุรีช่วงครึ่งหลังพุทธศตวรรษที่ 25 ตอนต้น (พ.ศ. 2420 - 2473) ธรรมาสันเมืองเพชรบุรีในช่วงครึ่งหลังพุทธศตวรรษที่ 25 ตอนกลาง (พ.ศ. 2478 - 2490) และธรรมาสันเมืองเพชรบุรีในช่วงครึ่งหลังพุทธศตวรรษที่ 25 ตอนปลาย (พ.ศ. 2491 - 2509) โดยแต่ละยุคต่างมีศิลปะลวดลาย รูปทรงที่แตกต่างกันไปแต่ละกลุ่มช่าง

คำสำคัญ: ธรรมาสันทรวงบุษบก, เมืองเพชรบุรี, การอนุรักษ์

ABSTRACT

A movable throne preaching canopy was relocated from Wat Thasalaram to the Thammasat Museum of Anthropology for conservation by academic experts, Phetchaburi craftspeople, and museum staff members and volunteers following Phetchaburi tradition. The artifact is among fewer than 70 preaching canopies discovered in Phetchaburi. Iconography and available sources suggest that the preaching canopy was made by Wat Phlapphlachai craftspeople from 1917 to 1931. The artifact also reflects Phetchaburi's preaching canopy culture among bourgeois religious patrons in the early twentieth century. Surviving preaching canopies may be divided into three groups according to surrounding events and social contexts: those produced in the first (1877 to 1930); second (1935 to 1947); and third phases (1948 to 1966). Each phase has its own distinctive artistry due to stylistic differences.

Keywords: Movable throne Preaching canopy, Phetchaburi, Conservation

บทนำ

เมื่อวันที่ 23 พฤษภาคม พ.ศ. 2560 พิพิธภัณฑสถานธรรมศาสตร์เฉลิมพระเกียรติ คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้รับมอบธรรมาสน์ทรงบุษบกจากวัดท่าศาลาราม อำเภอบ้านลาด จังหวัดเพชรบุรี มาเก็บรักษาและอนุรักษ์ไว้ที่พิพิธภัณฑสถานฯ ธรรมาสน์หลังนี้ถือเป็นวัตถุทางวัฒนธรรมชิ้นสำคัญชิ้นหนึ่งที่แสดงให้เห็นความเจริญรุ่งเรืองของงานช่างในเมืองเพชรบุรีช่วงครึ่งหลังของพุทธศตวรรษที่ 25 จึงเป็นสิ่งที่น่าสนใจที่จะศึกษาถึงวัฒนธรรมที่รองรับการสร้างธรรมาสน์หลังนี้ คณะผู้วิจัยพบว่าในช่วงเวลาเดียวกันนี้เองได้มีความนิยมในการสร้างธรรมาสน์ที่มีความวิจิตรสวยงามในแง่ของเชิงช่าง มากกว่า 70 หลังทั่วเมืองเพชรบุรีและพื้นที่ใกล้เคียงที่มีความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มช่างเมืองเพชรและวัดในท้องถิ่นนั้น สัมพันธ์ไปกับการพัฒนาขึ้นมาของสำนักช่างเมืองเพชรตามวัดใหญ่ในเมืองเพชรบุรี คือ กลุ่มช่างวัดลัทธิพลายชัย กลุ่มช่างวัดเกาะ กลุ่มช่างวัดยาง กลุ่มช่างวัดพระทรง และกลุ่มช่างวัดใหญ่สุวรรณาราม ซึ่งมีผลงานศิลปกรรมจำนวนมากในหลากหลายแขนง เป็นต้นว่า งานปูนปั้น งานจำหลักไม้ หรืองานปลูกเรือนไทย ในเมืองเพชรบุรี

ธรรมาสน์ทรงบุษบกเป็นงานไม้แขนงหนึ่งที่มีความนิยมสร้างขึ้นมาร่วมกับศิลปกรรมแขนงอื่น ๆ โดยมีหน้าที่แตกต่างกันไปตามความต้องการของผู้สร้าง ดังปรากฏว่าธรรมาสน์ในเมืองเพชรบุรีมีความหมายที่จำแนกได้ 3 ประการ คือที่จำลองสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ที่พระพุทธองค์ทรงเทศนาธรรม หน้าที่ของธรรมาสน์จึงเป็นที่สำหรับให้พระสงฆ์ขึ้นไปแสดงพระธรรมเทศนา ในเทศกาลและวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา พระสงฆ์หลายรูปได้ขึ้นไปเทศน์ช่วงเช้าพรรษา ชาวบ้านหลายคนที่ยังมีชีวิตอยู่เคยมีโอกาสดูเห็นพระขึ้นเทศน์บนธรรมาสน์ ความหมายต่อมา คือธรรมาสน์เป็นวัตถุที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมเกี่ยวกับความตาย พบว่าธรรมาสน์เพชรบุรีมีประวัติที่สืบได้ว่าเคยใช้เป็นที่ตั้งศพ (โกศ) มาก่อนจะถวายเป็นธรรมาสน์ ความหมายประการสุดท้าย ธรรมาสน์เมื่อนำเอาบันไดนาคออกจะกลายเป็นบุษบกสำหรับประดิษฐานของสำคัญ โดยหลายวัดในเพชรบุรีพบว่าธรรมาสน์เก่าได้เปลี่ยนหน้าที่จากการให้พระขึ้นเทศน์ มาใช้เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปแทน (Mekmok 2018: 18 - 19)

ในบทความนี้คณะผู้วิจัยจึงต้องการแสดงให้เห็นถึงพลวัตของวัฒนธรรมการสร้างธรรมาสน์ทรงบุษบกในเมืองเพชรบุรี ช่วงครึ่งหลังพุทธศตวรรษที่ 25 ผ่านการศึกษาธรรมาสน์ไม้ทรงบุษบกวัดท่าศาลาราม อำเภอบ้านลาด จังหวัดเพชรบุรี เพื่อสร้างความเข้าใจในแง่ของการก่อเกิด ลักษณะรูปแบบ การใช้และวัฒนธรรมที่รองรับการสร้างธรรมาสน์ รวมถึงขั้นตอนการอนุรักษ์ธรรมาสน์เป็นสำคัญ

ธรรมาสน์ทรงบุษบกวัดท่าศาลารามกับขั้นตอนการอนุรักษ์

ภาพที่ 1 ธรรมาสน์ทรงบุษบกวัดท่าศาลาราม
ในพิพิธภัณฑ์ธรรมศาสตร์เฉลิมพระเกียรติ ก่อนและหลังการอนุรักษ์

พิพิธภัณฑ์ธรรมศาสตร์เฉลิมพระเกียรติได้รับมอบธรรมาสน์ทรงบุษบกจากวัดท่าศาลาราม อำเภอบ้านลาด จังหวัดเพชรบุรี เมื่อวันที่ 23 พฤษภาคม พ.ศ. 2560 ซึ่งได้รับความเห็นชอบจากพระครูพัชรกิจสุนทร (ประหยัด อภิสมาจาโร) เจ้าอาวาสวัดท่าศาลาราม ร่วมกับกรรมการวัดและชาวบ้านผู้เป็นศรัทธา วัด โดยการประสาน

ของนายชนัญญ์ เมฆหมอก ศิษย์เก่าคณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (ในขณะนั้นเป็นอาจารย์ประจำสาขาสังคมศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี) ผู้พบธรรมมาสน์หลังดังกล่าวได้ถูกกฎหมายไม่ได้ใช้งานร่วม 60 ปี ก่อนจะประสานกับทางพิพิธภัณฑฯ เพื่อนำมาอนุรักษ์และจัดแสดงเป็นการถาวรที่พิพิธภัณฑฯธรรมศาสตร์เฉลิมพระเกียรติ

ธรรมมาสน์ทรงบุษบกจากวัดท่าศาลาราม เมื่อนำมาตั้งที่พิพิธภัณฑฯธรรมศาสตร์เฉลิมพระเกียรติ จึงได้ตั้งคณะทำงานเพื่อวางแผนการอนุรักษ์ธรรมมาสน์ และร่วมกันหาแนวทางอนุรักษ์และรูปแบบที่เหมาะสมเพื่อให้ผลงานศิลปกรรมชิ้นสำคัญนี้กลับมา มีความสมบูรณ์อีกครั้งหนึ่ง

ในการอนุรักษ์ธรรมมาสน์จากวัดท่าศาลาราม ทางพิพิธภัณฑฯธรรมศาสตร์เฉลิมพระเกียรติ ได้รับความอนุเคราะห์จาก ศ.ดร. เสมอชัย พูลสุวรรณ ผศ. สุดแดน วิสุทธิลักษณ์ และ ผศ.ดร. พจนก กาญจนจันทร์ จากคณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ รศ.ดร. เกียรติกร เกิดศิริ และทีมนักศึกษาจากคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร อาจารย์บุญชัย ทองเจริญบัวงาม ผู้เชี่ยวชาญงานอนุรักษ์ไม้ นายรุ่งฟ้า ตาละลักษณ์ ช่างไม้เมืองเพชร เจ้าหน้าที่พิพิธภัณฑฯธรรมศาสตร์เฉลิมพระเกียรติ และอาสาสมัครพิพิธภัณฑฯธรรมศาสตร์เฉลิมพระเกียรติ ขณะนี้เป็นนักศึกษาคณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ซึ่งการดำเนินการอนุรักษ์สำเร็จด้วยดีจากความร่วมมือของบุคคลดังกล่าวข้างต้น

ขั้นตอนการดำเนินงานอนุรักษ์ธรรมมาสน์ทรงบุษบก

วัดท่าศาลาราม

1) จัดวางธรรมมาสน์และทำทะเบียนขึ้นส่วนต่าง ๆ

เมื่อได้รับธรรมมาสน์จากวัดท่าศาลาราม อำเภอบ้านลาด จังหวัดเพชรบุรี เป็นที่เรียบร้อยแล้ว ทางพิพิธภัณฑฯธรรมศาสตร์เฉลิมพระเกียรติได้นำธรรมมาสน์มาประกอบตั้งให้ใกล้เคียงความเป็นจริงของรูปทรงมากที่สุด จากนั้นจึงนำชิ้นส่วนธรรมมาสน์ที่หลุดออกมา จำนวน 92 ชิ้น มาทำเลขทะเบียนกำกับเป็นเบื้องต้น

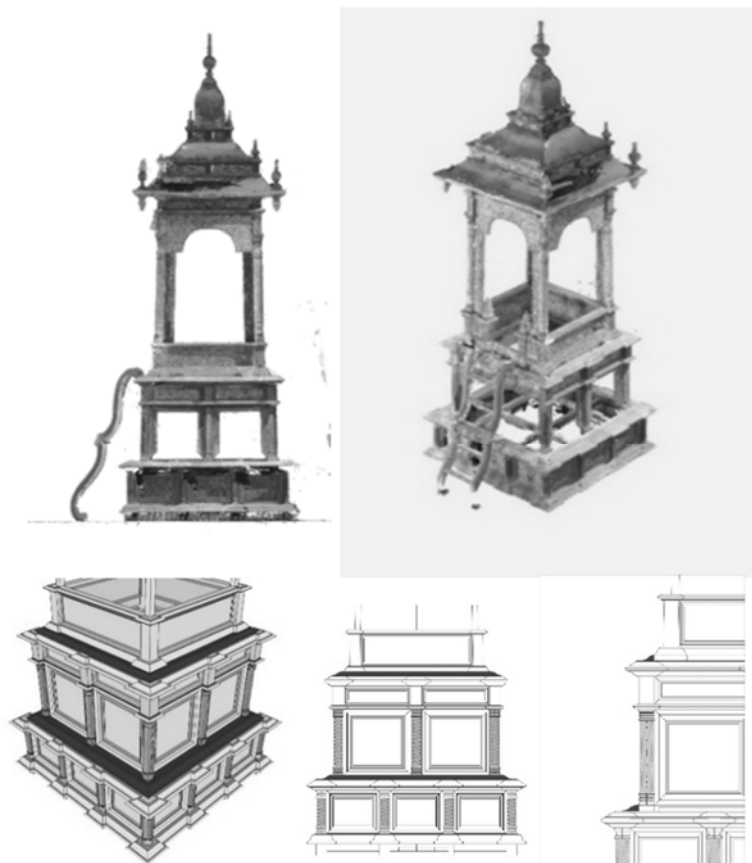

ภาพที่ 2 จัดวางธรรมาสน์และทำทะเบียนชิ้นส่วนต่าง ๆ

2) สำรวจโครงสร้างและชิ้นส่วนที่ต้องนำไปแกะไม้เพื่อประกอบโครงสร้างธรรมาสน์

ในการสำรวจชิ้นส่วนที่ขาดหาย ทางทีมอนุรักษ์ธรรมาสน์แบ่งการทำงานเป็น 3 ทีม คือ

ทีมที่ 1 จากคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร นำโดย รศ. ดร. เกรียงไกร เกิดศิริ ได้พานักศึกษา มาทำการร่างโครงสร้างธรรมาสน์และร่างส่วนฐานที่หายไปของธรรมาสน์ โดยนำเอาระบบสแกนภาพสามมิติ (3D Scan) เข้ามาช่วยในการหาชิ้นส่วนที่หลุดหายไป

ภาพที่ 3 ภาพสแกนสามมิติ โครงสร้างธรรมาสน์วัดท่าศาลาราม

ทีมที่ 2 อาสาสมัครพิพิธภัณฑ์ธรรมศาสตร์เฉลิมพระเกียรติ ได้ดำเนินการนำชิ้นส่วนที่หลุดออกมาทั้ง 92 ชิ้น ที่ทำทะเบียนเรียบร้อยแล้ว มาจัดเรียงเข้ากลุ่ม

ทีมที่ 3 ช่างเมืองเพชร และอาจารย์ ทีมนี้ได้นำเอาชิ้นส่วนของธรรมาสน์มาทาบกับโครง และวิเคราะห์ดูว่าเป็นชิ้นส่วนใด อยู่บริเวณส่วนไหนของธรรมาสน์ พร้อมทั้งคำนวณชิ้นส่วนธรรมาสน์ที่ต้องทำเพิ่มเติม

จากการทำงานของทั้ง 3 ทีม ทำให้วิเคราะห์รูปทรงชิ้นส่วนของธรรมาสัน ใน ส่วนของ “กระจิง” และ “หัวเม็ด” ได้ว่า “กระจิง” ไม่ได้มีเฉพาะส่วนกลางหรือตัว เรือนเท่านั้น แต่ยังมีด้านล่างส่วนฐานอีกด้วย ส่วน “หัวเม็ด” มีทุกชั้นเช่นกัน แต่มี ขนาดต่างกันในแต่ละชั้น

นอกจากจะแบ่งทีมทำงานจนได้ข้อสรุปร่วมกันในเรื่องของชิ้นส่วนธรรมาสัน แล้ว ทางช่างเมืองเพชร และ ศ.ดร. เสมอชัย พูลสุวรรณ จึงได้ข้อสรุปชิ้นส่วนที่ต้อง แกะไม้เพิ่ม ดังนี้

- หัวเม็ด (ยอดบนสุด)
- ยอดเม็ด (ยอดชั้น2)
- ล่องถุน
- สาหร่ายที่กั้น
- ทวยธรรมาสัน หัวแหลม 4 อัน หัวทมน 8 อัน
- หัวเม็ด (ฐานล่างสุด)
- หัวเม็ด (ฐานบนสุด)
- กระจิงยอดบนสุด
- กระจิงยอดชั้นกลาง
- กระจิงยอดชั้นล่าง
- กระจิงฐานชั้นบน
- กระจิงฐานชั้นล่าง
- TMA 68/61 (สลักมุม)

3) ดำเนินการแกะสลักไม้

นายรุ่งฟ้า ตาละลักษณ์ ช่างไม้เมืองเพชร ได้นำแบบและชิ้นส่วนเดิมของ ธรรมาสันไปแกะสลักให้เหมือนกับของเดิมโดยใช้เวลาในการแกะสลักกว่า 5 เดือน จึง แล้วเสร็จ

ภาพที่ 4 ช่างดำเนินการแกะสลัก

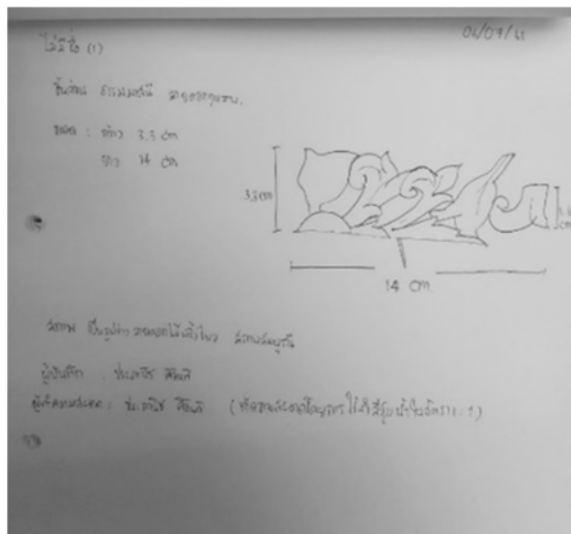
4) ทำความสะอาดโครงสร้างและชิ้นส่วนธรรมมาสน์

ในขณะที่ช่างนำชิ้นส่วนไปเป็นแบบในการแกะสลักเพิ่มเติมเพื่อนำมาประกอบกับโครงธรรมมาสน์ ทางด้านอาสาสมัครพิพิธภัณฑน์ ได้ดำเนินการทำความสะอาดชิ้นส่วนและโครงสร้างธรรมมาสน์ โดย อาจารย์บุญชัย ทองเจริญบัวงาม ได้แนะนำการทำความสะอาดเครื่องไม้เบื้องต้น คือ นำเมทิลแอลกอฮอล์ 100% 1 ส่วน และน้ำบริสุทธิ์ 1 ส่วน (ปริมาณที่เท่ากัน) ผสมให้เข้ากัน แล้วนำไม้พินสำลีมาชุบ จากนั้นนำไปเช็ดทำความสะอาดวัตถุ โดยเช็ดไปในทางเดียวกัน เพราะหากเช็ดแบบถูไปมา วัตถุจะไม่สะอาดและเป็นคราบได้ สำหรับวัตถุที่มีขนาดเล็ก สำลาก็ควรเล็กตามด้วย เพื่อที่จะทำความสะอาดได้ทุกซอกทุกมุม

ในการทำความสะอาด อาสาสมัครได้ผลัดเปลี่ยนกันเข้ามา โดยนอกจากจะทำความสะอาดชิ้นส่วนและโครงสร้างแล้ว ยังได้ให้อาสาสมัครวัดขนาดและบันทึกข้อมูลกายภาพแต่ละชิ้นเป็นฐานข้อมูลไว้ด้วย

ภาพที่ 5 อาสาสมัครทำความสะอาดชิ้นส่วนและโครงสร้างธรรมาสน์

ภาพที่ 6 ตัวอย่างการวัดขนาดและบันทึกข้อมูลชิ้นส่วนธรรมาสน์แต่ละชิ้น

**5) เสริมความแข็งแกร่งโครงสร้าง ติดตั้งและประกอบชิ้นส่วนที่หลุดจาก
ธรรมาสณีให้คงสภาพ**

นายรุ่งฟ้า ตาละลักษณะ ช่างเมืองเพชร ได้นำชิ้นส่วนที่ได้แกะสลักเป็นที่
เรียบร้อยแล้วมาประกอบเข้ากับตัวธรรมาสณีให้คงสภาพและมีความแข็งแกร่ง ซึ่ง
นอกจากนำชิ้นส่วนที่แกะสลักมาประกอบเข้ากับธรรมาสณีแล้ว ช่างเมืองเพชร และ
เจ้าหน้าที่พิพิธภัณฑฯ ได้ช่วยกันติดตั้งและประกอบชิ้นส่วนที่หลุดจากธรรมาสณีให้คืน
สภาพอีกด้วย

ภาพที่ 7 เสริมความแข็งแกร่งโครงสร้าง ติดตั้งและประกอบชิ้นส่วนที่หลุดจาก
ธรรมาสณีให้คงสภาพ

จากความร่วมมือของกลุ่มคนหลาย ๆ ฝ่าย ทำให้ธรรมาสณ์ทรงบุษบก
วัดท่าศาลาราม จึงได้รับการอนุรักษ์จนแล้วเสร็จ และตั้งจัดแสดงให้ผู้คนเข้าเยี่ยมชม
และยลศิลปะช่างเมืองเพชรในพิพิธภัณฑฯ ธรรมศาสตร์เฉลิมพระเกียรติ

ประวัติและรูปแบบของธรรมมาสน์ทรงบุษบกวัดท่าศาลาราม

วัดท่าศาลาราม อำเภอบ้านลาด จังหวัดเพชรบุรี สร้างขึ้นใน พ.ศ. 2345 ตรงกับสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย รับวิสุงคามสีมาใน พ.ศ. 2470 ตั้งอยู่ที่หมู่ 2 ตำบลท่าเสน อำเภอบ้านลาด จังหวัดเพชรบุรี มีเจ้าอาวาส เท่าที่สืบค้นได้ คือ รูปที่ 1 พระอธิการเอก รูปที่ 2 พระอธิการบุญเรือง รูปที่ 3 พระอธิการกลัก รูปที่ 4 พระอธิการนาค (สมัยรัชกาลที่ 5 - พ.ศ. 2474) รูปที่ 5 พระครูบุญฐานวโร (พ.ศ. 2474 - 2509) รูปที่ 6 พระอธิการเย็น สีดโก (พ.ศ. 2509 - 2518) รูปที่ 7 พระสมุห์เกษา ธรรมธิโป (พ.ศ. 2519 - 2525) รูปที่ 8 พระครูสถิตวชิรธรรม (ฉลอง) (พ.ศ. 2526 - 2538) และในปัจจุบันพระครูพัชรกิจสุนทร (อธิการประหยัด อภิสมัจจาโร) เป็นเจ้าอาวาส วัดแห่งนี้ตั้งอยู่ในเครือข่ายการขนส่งข้าวและน้ำตาลบริเวณแม่น้ำเพชรที่ตำบลท่าเสน โดยวัดตั้งอยู่ในบริเวณทางโค้งคดเคี้ยวของแม่น้ำพอดี มีการสร้างศาลาท่าน้ำให้พระสงฆ์ได้ไปสรงน้ำ และเป็นท่าสำหรับขนถ่ายสินค้า และรับเสด็จ ในอดีตเล่ากันว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวตั้งพระทัยจะเสด็จฯ มาที่วัด แต่ปรากฏว่ามีเหตุเสียดก่อน พระองค์จึงมิได้เสด็จฯ มาที่ท่าแห่งนี้

กล่าวถึงธรรมมาสน์วัดท่าศาลารามหลังนี้ ถือเป็นส่วนหนึ่งในกระแสความนิยมสร้างธรรมมาสน์ยุคกระแสมุขีพูปถัมภ์ในเมืองเพชรบุรี ด้วยรูปแบบและลักษณะทางศิลปกรรมที่มีความร่วมสมัยไปกับธรรมมาสน์หลังอื่น ๆ ในช่วงเวลาเดียวกัน¹ เน้นนอน

¹ ในที่นี้ ควรจะกล่าวถึงลักษณะโดยทั่วไปที่เป็นลักษณะเฉพาะของธรรมมาสน์เมืองเพชรบุรีเพื่อแสดงให้เห็นวิธีการวิเคราะห์รูปแบบทางศิลปกรรมที่สัมพันธ์กับสำนักช่างแต่ละกลุ่ม โดยพบว่ากลุ่มช่างวัดเกาะและวัดยางจะคงรักษาแบบแผนการออกแบบและการสร้างสรรค์ผลงานของตนเองค่อนข้างเคร่งครัดมากที่สุดและไม่ค่อยมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบมากนัก ลักษณะของธรรมมาสน์เมืองเพชรบุรีคือภาพแทนของรูปแบบสมัยอยุธยา แต่มีความเฉพาะตัวของช่างเมืองเพชรสูง เป็นลักษณะที่พบโดยทั่วไปในสมัยรัตนโกสินทร์ที่พยายามจำลองแบบอยุธยาแต่สร้างสรรค์ในแบบรัตนโกสินทร์ เป็นต้นว่าลายกระจังปฏิญาณที่เพชรบุรีจะเพิ่มการพัฒนาความซับซ้อนเป็นกาบสามชั้น ตวัดลายเป็น 3 มิติ หรือการยอมนมผ่าย ซึ่งในสมัยอยุธยาไม่นิยมทำ อีกประการหนึ่งก็คือ ธรรมมาสน์เมืองเพชรบุรีนิยมสร้างสรรค์ผลงานและใช้ฝีมือบริเวณล่องถนนธรรมมาสน์ โดยพบว่าบริเวณดังกล่าวเป็นที่แสดงองค์ความรู้ของช่าง มีการจารึกเรื่องราวต่าง ๆ ทั้งผู้สร้าง ปีที่สร้าง

ว่าบริบทที่สัมพันธ์กับธรรมาสน์หลังนี้จึงเป็นเรื่องของ วัด - ช่าง - เจ้าภาพ ที่เกี่ยวข้องกันผ่านความสัมพันธ์ในรูปแบบที่กล่าวถึงไว้ข้างต้น เมื่อนำมาพิจารณาในแง่ของรูปแบบทางศิลปกรรมพบว่า ธรรมาสน์หลังนี้ถูกออกแบบมาให้มีลักษณะพิเศษต่างจากธรรมาสน์โดยทั่วไปในเมืองเพชรบุรี เนื่องจากตั้งใจสร้างขึ้นมาเพื่อให้มีลักษณะแบบศิลปะตะวันตกทั้งหลัง โดยองค์ประกอบของธรรมาสน์ประดับไปด้วยลวดลายแบบตะวันตก เช่น มีตัวอักษรแบบฝรั่ง ตัวเซอร์ิป และบันไดแบบตะวันตก ซึ่งแสดงให้เห็น

(ต่อ) ราคา หรือจำหลักลวดลายเป็นเรื่องราวต่าง ๆ ราวกับให้ผู้ที่เข้ามาฟังเทศน์ในศาลาการเปรียญได้ชมไปด้วย ดังตัวอย่างสำคัญของสำนักช่างวัดเกาะที่มีความสมบูรณ์มากที่สุดในการใช้พื้นที่ล่องถนนเพื่อบันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับธรรมาสน์และแสดงฝีมือเชิงช่างอย่างสมบูรณ์แบบ ยอดธรรมาสน์นิยมสร้างแบบยอดทรงจอมแห 3 - 5 ชั้น ขึ้นอยู่กับความสูงของธรรมาสน์ที่สัมพันธ์กับศาลาการเปรียญที่ใช้ตั้งธรรมาสน์ โดยพบว่าช่างเมืองเพชรมักเคร่งครัดกับรูปทรงมากกว่าแบบแผน เครื่องยอดของหลังคานิยมทำเป็น 2 แบบคือ แบบแรกทำแบบครบเครื่อง กับอีกแบบทำไม่ครบเครื่อง ขาดบราลีและนาคปัก แล้วใช้ตัวกระจิงแทนส่วนที่หายไป หลังคาแต่ละชั้นนิยมย่อเก็จหรือย่อหน้ากระดาน ปลายยอดทำเป็นลูกแก้วหรือเม็มน้ำค้างธรรมดา และพบว่านิยมนำเศียรนาคแทนหางหงส์ ซึ่งทั้งหมดนี้เป็นลักษณะที่พบได้ทั่วไปในธรรมาสน์สมัยรัตนโกสินทร์ ถัดลงมาบริเวณเรือนธาตุหรือส่วนกลางของธรรมาสน์มักใช้เสาข้อมุมไม้สิบสองทั้ง 4 ด้าน มีคันทวยรองรับหัวเสาทั้งสองด้าน รวม 12 ชิ้น มีดอกประจายามอกประดับที่ตอนกลางเสา ที่โคนเสาจะมีกาบพรมศร ระหว่างเสาตอนบนสลักลวดลายเป็นสาหร่ายรวงผึ้ง ส่วนล่างของเรือนธาตุมีพนัก 3 ด้าน เว้นอีกด้านสำหรับเป็นทางขึ้นนั่งบนธรรมาสน์ ขอบบนของพนักมักแกะเป็นปล้องท่อนอ้อย ส่วนด้านล่างมีฐานสองชุด คั่นระหว่างกันด้วยท้องไม้ หรือล่องถนน ชุดบนเป็นฐานปัทม์ลูกแก้ว หมายถึงมีแนวลวดบัวลูกแก้ว คาคกลางท้องไม้ระหว่างชั้นบัวคว่ำและบัวหงาย ธรรมดาแนวลวดบัวลูกแก้วมีสองชนิด คือลูกแก้วธรรมดาหน้าตัดเป็นครึ่งวงกลม และลูกแก้วอกไก่ หน้าตัดเป็นรูปสามเหลี่ยม ซึ่งในบางกรณี เช่น ธรรมาสน์ของกลุ่มช่างวัดเกาะ โดยเฉพาะผลงานของนายเล้ง เขยสุวรรณ ลูกแก้วไม่ใช่ทั้งลูกแก้วธรรมดา และลูกแก้วอกไก่ โดยมีหน้าตัดเป็นรูปสี่เหลี่ยมคางหมู อันเป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่งของช่างเพชรบุรี หรือของนายเล้งเป็นการเฉพาะ ฐานชุดล่างเป็นฐานสิงห์ โดยแทรกแนวลวดบัวแบบพิเศษนี้ คาคระหว่างชั้นบัวหงายกับตัวฐานสิงห์ ลวดบัวชั้นบนเป็นบัวหงาย ชั้นล่างเป็นลูกแก้วแบบพิเศษ อันแสดงให้เห็นว่าช่างรู้จักระเบียบฐานเป็นอย่างดี จึงยังคงรักษาชั้นบัวหงายคู่กับฐานสิงห์ แม้ว่าพยายามปรับชั้นบัวหงายให้มีขนาดและสัดส่วนใกล้เคียงกับชั้นลูกแก้ว เพื่อควบคุมรูปทรงและจังหวะชั้นลดของฐานให้เป็นอย่างที่ช่างต้องการ (Suwankart & Mekmok 2021).

เห็นภูมิความรู้ของช่างผู้สร้างสรรค์ผลงานได้เป็นอย่างดีว่ามีความเข้าใจในองค์ประกอบทางศิลปกรรมและสามารถพลิกแพลงด้วยลูกเล่นลวดลายให้สอดคล้องผสมผสานกันอย่างลงตัวกับงานแบบไทยที่นิยมอยู่ทั่วไปในช่วงเวลานั้น ถือได้ว่าเป็นผลงานที่แหวกแนวและฉีกชนบั้งขึ้นหนึ่งเลยก็ว่าได้

เมื่อพิจารณาจากลวดลายและองค์ประกอบทางศิลปกรรมแล้ว ธรรมาสน์หลังนี้สร้างเรือนยอดในแบบที่แตกต่างไปจากชนบั้งงานช่างไทยทั่วไปในเมืองเพชรบุรี โดยมียอดที่คล้ายกันกับธรรมาสน์บนศาลาคามวาสี ธรรมาสน์วัดไม้รวกสุขาราม และธรรมาสน์วัดหัวสะพาน (ดูภาพที่ 8) โดยลักษณะฝีมือที่ปรากฏนั้น สามารถอนุมานได้ว่าช่างผู้สร้างธรรมาสน์หลังนี้มีฝีมือใกล้เคียงกับลักษณะการสร้างสรรค์ผลงานของกลุ่มช่างวัดพลับพลาชัยมากที่สุด เนื่องจากสีที่ใช้ ลวดลาย แม่ลาย และรสนิยมทางศิลปะแบบตะวันตก เป็นลักษณะที่ช่างวัดพลับพลาชัย นิยมทำกันอย่างแพร่หลาย ตัวอย่างที่สามารถเทียบเคียงได้ เช่น ลายแกะสลักประดับศาลาการเปรียญวัดพลับพลาชัย พ.ศ. 2465 - 2466 (ดูภาพที่ 9) และศาลาการเปรียญวัดทองนพคุณ (ดูภาพที่ 10) ซึ่งทั้งสองแห่งนี้เป็นผลงานของช่างวัดพลับพลาชัย หลักฐานชิ้นต่อมาคือ หอระฆังวัดชีวีประเสริฐ (ดูภาพที่ 11) ที่มีรูปร่างและรูปแบบที่คล้ายคลึงกับธรรมาสน์หลังนี้เป็นอย่างมาก โดยปีที่สร้างหอระฆังคือ พ.ศ. 2479 ซุ้มประตูบ้านนายครอง วาดเวียงไชย พ.ศ. 2479 (ดูภาพที่ 12) ก็มีลักษณะและรูปแบบเช่นเดียวกับธรรมาสน์หลังนี้ นอกจากนี้ที่วัดพลับพลาชัยมีเมรุถาวรแห่งแรกของเมืองเพชรบุรีใน พ.ศ. 2490 ออกแบบและสร้างโดยช่างที่วัดพลับพลาชัย คือ นายหุ่น สุทธิสิทธิ์ มีรูปประติมากรรมปูนปั้นเป็นตัวเทวดาจำพวก คิวปิต และเซอรัป ซึ่งคล้ายกับการออกแบบธรรมาสน์วัดท่าศาลารามเป็นอย่างมาก

ภาพที่ 8 (ซ้าย) ธรรมาสน์บนศาลาคามวาสี (กลาง) ธรรมาสน์วัดไม้รวกสุขาราม
และ (ขวา) ธรรมาสน์วัดหัวสะพาน ตามลำดับ

ภาพที่ 9 ลายแกะสลักประดับศาลาการเปรียญวัดพลับพลาชัย พ.ศ. 2465 - 2466

ภาพที่ 10
ลายแกะสลักประดับศาลาการเปรียญ
วัดทองนพคุณ

ภาพที่ 11
หอรบั้งวัดชีวีประเสริฐ

ภาพที่ 12
ซุ้มประตูบ้านนายครอง วัดเวียงไชย
พ.ศ. 2479

สำหรับในมิติทางประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมนั้น คณะผู้วิจัยได้ทำการลงสนามเพื่อค้นหาข้อมูลค่าบอกเล่าจากชาวบ้านในพื้นที่ เพื่อหาข้อมูลการสร้างและการใช้ธรรมาส์หลังนี้ พระอธิการประหยัด อภิสมจาโร เจ้าอาวาสวัดท่าศาลาราม รูปปัจจุบัน เล่าว่า “เมื่อก่อนธรรมาส์เคยตั้งไว้ใต้ฐานศาลาการเปรียญในช่วงของการสร้างศาลาการเปรียญใหม่ จากนั้นได้ยกมาวางไว้ใต้หอรบขังข้างกุฏิ ธรรมาส์หลังนี้น่าจะมีมาแต่เดิมในสมัยหลวงพ่อบุญ ซึ่งเป็นเจ้าอาวาสที่มีชื่อเสียงของวัด” (Phrakru Phatcharakijisunthorn 2017) ผู้ทันเหตุการณ์ท่านหนึ่งเล่าว่าตอนที่ท่านอายุ 14 - 15 ปีนั้น (Nuchjoi 2020) ธรรมาส์หลังนี้สร้างขึ้นก่อนจะมีโรงเรียนวัดท่าศาลาราม ซึ่งสร้างขึ้นในช่วงคาบเกี่ยวกันของยุคหลวงพ่อนาค - หลวงพ่อบุญ จนเป็นชื่อเรียกขานโรงเรียนว่า บุญนาคาลัย (การไว้อาลัยให้แก่หลวงพ่อนาคซึ่งลาสิกขาออกไป) ใน พ.ศ. 2474² ดังนั้น ธรรมาส์หลังนี้ต้องมีมาก่อน พ.ศ. 2474 หากนับย้อนกลับไป

² หลวงพ่อนาคอายุ 40 กว่าปี ท่านจึงน่าจะเกิดในราว พ.ศ. 2430 กว่าในสมัยรัชกาลที่ 5 และบวชในราว พ.ศ. 2450 กว่า ก่อนจะมีอาวโสจนถูกเรียกขานว่า “หลวงพ่อบุญ” คงใช้เวลาราว พ.ศ. 2460.

ในช่วงที่นิยมสร้างธรรมมาสน์คือ ราว พ.ศ. 2460 เป็นต้นมา ธรรมมาสน์หลังนี้ควรจะสร้างขึ้นในช่วง พ.ศ. 2460 - 2474 โดยในระแวกใกล้เคียงมีธรรมมาสน์วัดศาลาเขื่อนของพระครูญาณเพ็ชรตัน (หลวงพ่อบลิ่ง) พ.ศ. 2463 ซึ่งทำนกับหลวงพ่อนาคอยู่ในช่วงเวลาใกล้เคียงกัน อาจสร้างธรรมมาสน์ไว้ใช้เทศน์ในเวลาเดียวกันนี้ด้วย

ในสมัยที่สร้างธรรมมาสน์ มีศาลาเก่าของวัดตั้งอยู่ที่โรงเรียนในปัจจุบัน มีสภาพผุพังมากจนพระอาจารย์ไหล (พระลูกวัดในสมัยนั้นว่ากันว่าท่านมาจากวัดพระทรง) ต้องมาสร้างศาลาหลังใหม่สำหรับเทศน์ เพราะท่านเป็นนักเทศน์ และก็ตั้งธรรมมาสน์หลังนี้บนศาลาหลังใหม่ด้วย ก่อนจะสร้างโรงเรียนต้องย้ายศาลามาอยู่ที่ตั้งปัจจุบันแล้วเอาธรรมมาสน์ไปตั้งไว้ใต้ถุนศาลาเพราะผุพังมากแล้ว ใน พ.ศ. 2489 ชาวบ้านบางท่านเคยเห็นว่าธรรมมาสน์ยังคงใช้เทศน์อยู่ ซึ่งน่าจะเป็นช่วงท้าย ๆ ของการใช้ธรรมมาสน์ เนื่องจากว่าใน พ.ศ. 2500 มีชาวบ้านคนหนึ่งบวชก็เห็นว่าธรรมมาสน์ไม่ได้ใช้แล้ว นอกจากนี้ ประเพณีเนื่องในงานศพ อาจช่วยแสดงให้เห็นแง่มุมที่ขาดหายที่อาจกลายเป็นข้อมูลสำคัญในการสืบสาวราวเรื่องในที่นี้ได้ กล่าวคือ ใน พ.ศ. 2526 ทางวัดได้ซื้อธรรมมาสน์จากกรุงเทพฯ มาในราคา 50,000 บาท เพื่อใช้เป็นเครื่องตั้งศพในงานศพนางแก้ว เพชรมณี ช่วง พ.ศ. 2527 (ดูภาพที่ 13) ก่อนจะกลายเป็นธรรมมาสน์แก่วัด เนื่องจากธรรมมาสน์หลังเดิม (หลังที่กำลังกล่าวถึงอยู่นี้) ผุพังจนไม่สามารถนำมาใช้ต่อได้

ภาพที่ 13
เครื่องตั้งศพในงานศพนางแก้ว เพชรมณี
ช่วง พ.ศ. 2527

“ตอนนั้นย่าเล่าว่า กำลังจะหาธรรมาสน์มาตั้งโกศทอด หลวงพ่อบอกว่าธรรมาสน์เก่ามีอยู่ ซ่อมแล้วคงใช้ได้ แต่ ตอนนั้นไม่มีช่างที่จะซ่อมได้เลย จึงไปเอาธรรมาสน์ที่ กรุงเทพฯ มาแทน ราคา 50,000 บาท ตั้งใจถวายเป็น ธรรมาสน์ให้วัดแทนของเก่าที่ผู้ฟังไป”

(Nuchjoi 2020)

การที่จะใช้ธรรมาสน์ตั้งศพนั้น โดยทั่วไปต้องเป็นคนในตระกูลเท่านั้นถึงจะสามารถนำธรรมาสน์หลังดังกล่าวมาตั้งได้ ดังตัวอย่างที่พบ เช่น การตั้งศพแม่ลาก แสงสว่าง พี่สาวของนายหลง แสงสว่าง ที่วัดโพธิ์พระโน ใน พ.ศ. 2535 ทางวัด ยินยอมให้ใช้ธรรมาสน์บุษบกของวัดตั้งโกศศพแม่ลากได้ ด้วยเหตุที่ว่าธรรมาสน์หลังนี้ ได้รับการถวายจากแม่ลากและนายหลงใน พ.ศ. 2500 เป็นต้น วัฒนธรรมการตั้งศพ ดังกล่าวเป็นเบาะแสที่แสดงให้เห็นว่า ตระกูลเพชรมนีอาจเป็นเจ้าของหรือผู้สร้าง ธรรมาสน์หลังนี้ได้ ครูจรัส เพชรมนี อายุ 78 ปี เล่าว่า

“ธรรมาสน์หลังนี้มีความเป็นไปได้อย่างมากที่สุดที่ต้น ตระกูลของท่านคือ ทวดหนู เพชรมนี ซึ่งเป็นเศรษฐีใน หมู่บ้านไร่โพธิ์ ละแวกวัด ท่านเป็นพ่อค้าข้าว และมีที่ นาจำนวนมากที่สุดในพื้นที่ ท่านเป็นคนใจบุญ มัก สร้างถาวรวัตถุและสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ ถวาย วัดท่าศาลาราม”

(Phetmanee 2020)

ธรรมาสน์เมืองเพชรบุรียุคกระฎุมพีอุปถัมภ์ในช่วงครึ่งหลังของ พุทธศตวรรษที่ 25

งานช่างในเมืองเพชรบุรีช่วงครึ่งหลังของพุทธศตวรรษที่ 25 นั้น มีความเปลี่ยนแปลงขนานใหญ่อันเป็นผลมาจากความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจที่ทำให้เมืองเพชรบุรีกลายเป็นตลาดการค้าที่สำคัญ มีสินค้าที่สร้างรายได้อย่างมาก 2 ชนิด คือ ข้าว และน้ำตาลโตนด ทำให้ชาวบ้านในพื้นที่ที่สามารถส่งสมความมั่งคั่งของตนเองจนสามารถยกระดับฐานะของตัวเองได้ คนกลุ่มนี้ต่อมากลายเป็นผู้อุปถัมภ์งานศิลปะตามวัดในเมืองเพชรบุรี จึงเรียกศิลปะในยุคนี้ว่า “งานศิลปะยุคกระฎุมพีอุปถัมภ์” (Mekmok 2017) ส่งผลให้เกิดเป็นตลาดการจ้างงานศิลปะเพื่ออุทิศแต่ศาสนาและการแสดงฐานะของตน โดยพบว่าเมื่อตลาดงานช่างเป็นที่ต้องการ ตามวัดใหญ่รอบเมืองเพชรก็ได้พัฒนาขึ้นมาเป็นกลุ่มช่างที่สำคัญและรับจ้างสร้างสรรค์งานอยู่โดยทั่วไป

งานช่างในช่วงเวลานี้ปรากฏขึ้นจำนวนมากรอบตัวเมืองเพชรบุรี เป็นต้นว่า งานเขียนภาพ งานปูนปั้น และงานแกะสลักไม้ ซึ่งผลงานจำนวนมากเหล่านั้นเป็นผลผลิตของกลุ่มช่างศิลปะตามวัดในเมืองเพชรบุรีที่สามารถจำแนกอย่างคร่าว ๆ ได้เป็น 5 กลุ่มหลัก คือ กลุ่มช่างวัดพระทรง กลุ่มช่างพลับพลาชัย กลุ่มช่างวัดเกาะ กลุ่มช่างวัดยาง และกลุ่มช่างวัดใหญ่สุวรรณาราม โดยธรรมาสน์ทรงบุษบกเป็นงานช่างแขนงหนึ่งที่นิยมและเป็นที่ต้องการมากในช่วงเวลานั้น ผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลในเรื่องของประวัติการสร้างและรูปแบบทางศิลปกรรม พบว่าการสร้างธรรมาสน์นั้นเกิดขึ้นในช่วงเวลาเดียวกันกับงานช่างแขนงอื่น แต่ความน่าสนใจก็คือว่า มีความนิยมสร้างเป็นอย่างมากใน พ.ศ. 2420 - 2509 จำนวนมากกว่า 70 หลัง

ธรรมาสน์เมืองเพชรบุรียุคกระฎุมพีอุปถัมภ์นี้สามารถจำแนกตามรูปแบบได้ตามกลุ่มช่างผู้สร้างผลงานได้ 5 กลุ่ม คือ กลุ่มช่างวัดพระทรง กลุ่มช่างพลับพลาชัย กลุ่มช่างวัดเกาะ กลุ่มช่างวัดยาง และกลุ่มช่างอื่น ๆ ในท้องถิ่น โดยสามารถแบ่งธรรมาสน์ในช่วงเวลานี้ออกเป็น 3 ระยะ คือ ตอนต้น (พ.ศ. 2420 - 2473) ตอนกลาง (พ.ศ. 2478 - 2490) และตอนปลาย (พ.ศ. 2491 - 2509) ซึ่งทั้ง 3 ช่วง มีความสัมพันธ์ไปกับตลาดของงานช่างในเมืองเพชรบุรี โดยพบว่าในตอนต้นนั้น เป็นช่วงเวลาที่สำนักช่างเมืองเพชรพัฒนาขึ้นมาและเจริญรุ่งเรืองมากที่สุด ก่อนจะถึงช่วงที่

สำนักช่างเมืองเพชรได้เริ่มที่จะยุติบทบาทลงจนไม่เหลืออีกต่อไป ธรรมเนียมและงานช่างอื่น ๆ ก็เริ่มมีความสวยงามที่ลดน้อยถอยลงไปและหมดความนิยมในการสร้างตามกันไปด้วย (Suwankart & Mekmok 2021)

การแบ่งเป็น 3 ระยะดังกล่าวเพื่อแสดงให้เห็นพลวัตของพัฒนาการในการสร้างธรรมเนียม ซึ่งจะแสดงให้เห็นความหลากหลายในแง่ของฝีมือและรสนิยมในการออกแบบ ซึ่งเป็นลักษณะสำคัญของธรรมเนียมในยุคนี้ เนื่องจากเป็นยุคที่พ่อค้า คหบดี และชาวบ้านในละแวกวัดมีส่วนร่วมในการอุปถัมภ์สร้างสรรค์ผลงานของกลุ่มช่างผู้สร้าง อันแสดงให้เห็นมุมมองว่าด้วยความสวยงามของงานศิลปะของท้องถิ่นด้วย นอกจากนี้ยังกล่าวได้ด้วยเช่นกันว่าฝีมือและการสร้างสรรค์ผลงานของช่างได้ลดระดับฝีมือลงไปตามยุคสมัย

ธรรมเนียมทรงบุษบกหลังแรก ๆ ในตอนต้นคือ ธรรมเนียมบนศาลาการเปรียญวัดยาง (ดูภาพที่ 14) สันนิษฐานสร้างขึ้นในราว พ.ศ. 2423 (Sukroengpaeng 1987: 68) ในคราวสร้างศาลาการเปรียญของวัด ธรรมเนียมหลังนี้แสดงให้เห็นรูปแบบทางศิลปกรรมที่ยึดโยงกับธรรมเนียมสมัยอยุธยาตอนปลายอย่างเห็นได้ชัด เนื่องจากถอดแบบหรือสไลด์ล้อยุขามาปรับเข้ากับศิลปะสมัยรัตนโกสินทร์ได้อย่างลงตัว แม้จะเคยมีการบันทึกว่าธรรมเนียมสร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 3 (Macharoen 1977: 19) แต่ที่ควรจะต้องคือในสมัยพุทธศตวรรษที่ 25 หรือในช่วงเวลาที่ธรรมเนียมได้รับความนิยมมากในเมืองเพชรบุรี และอีกหลังที่ศาลาการเปรียญวัดใหญ่สุวรรณารามในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ธรรมเนียมที่ศาลาการเปรียญวัดใหญ่สุวรรณารามเป็นธรรมเนียมที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงกล่าวถึงในพระราชหัตถเลขา ฉบับวันที่ 15 กันยายน พ.ศ. 2452 เมื่อครั้งที่เสด็จฯ มาทรงมาเยี่ยมชมศิลปกรรมในวัดใหญ่สุวรรณาราม ความว่า

"มีธรรมาสน์เทศน์และสังเคตพระสวดของเก่างามเหลือ
ที่จะพรรณนา แต่คนไม่ใคร่มีใครชอบ เขาเห็นบุษบกที่
รูปเหมือนพุ่มเข้าพรรษางามกว่าจึงได้สร้างขึ้นใหม่ ฟัง
จะแล้ว ราคาจะหลายสิบซ่งที่เพื่อพรรณนาถึงเรื่องวัด
ใหญ่ลงไว้นี้ เพราะเหตุที่เห็นไม่มีผู้ใดสามารถที่จะคิด
ปฏิสังขรณ์ จึงได้ว่าไว้เสีย"

(Fine Arts Department 1961: 27)

ภาพที่ 14

ธรรมาสน์วัดยาง สันนิษฐานสร้างราว พ.ศ. 2423

ธรรมาสน์หลังนี้มีความเป็นไปได้ว่าจะเป็นผลงานของขุนศรีวิงยศเพราะสร้างขึ้นในช่วงเวลาที่ท่านกำลังสร้างสรรค์ผลงานอยู่ที่วัดใหญ่สุวรรณารามในช่วง พ.ศ. 2440 - 2470 โดยท่านเป็นผู้ออกแบบและควบคุมการก่อสร้างร่วมกับ พระครูมหาวิหาราภิรักษ์ (หลวงพ่อกุ๊ก) เป็นเจ้าอาวาสวัดใหญ่สุวรรณารามช่วง พ.ศ. 2411 - 2454) ด้วยกรรวบรวมช่างฝีมือดีชาวเพชรบุรีช่วยกันซ่อมแซมพระอุโบสถ ศาลาการเปรียญ และสร้างถาวรวัตถุต่าง ๆ ขึ้นมาใหม่ เช่น หอระฆัง หอสวดมนต์ ซุ้มประตู กำแพงวัด ฯลฯ อีกทั้งธรรมาสน์หลังนี้มีรูปแบบและลักษณะคล้ายกับงานช่างในราชสำนักเป็นอย่างมาก และพบลักษณะร่วมกันกับผลงานชิ้นอื่น ๆ ของกลุ่มช่างของขุนศรีวิงยศในเมืองเพชรบุรี เช่น ธรรมาสน์วัดแรก เป็นต้น

1. ธรรมเนียมเมืองเพชรบุรีช่วงครึ่งหลังพุทธศตวรรษที่ 25 ตอนต้น (พ.ศ. 2420 - 2473)

จากการศึกษาประวัติศาสตร์ของงานช่างในเมืองเพชรบุรี พบว่า ในช่วง พ.ศ. 2420 - 2500 เป็นช่วงเวลาที่กลุ่มช่างเมืองเพชรและช่างกลุ่มอื่น ๆ ในช่วงเวลานั้น มีบทบาทสำคัญในการสร้างสรรค์งานช่างรองรับตลาดงานช่างที่กำลังเฟื่องฟู และได้รับความนิยมสูงมากในการสร้างงานศิลปะถวายแด่พระพุทธรูปศาสนา วัดได้กลายเป็นสนามของงานช่างที่มีปฏิสัมพันธ์กันระหว่าง วัด ผู้ถวายปัจจัยและช่างผู้สร้างผลงาน ทำให้วัดเป็นพื้นที่สำหรับการแสดงฝีมือของช่าง และสถานะหน้าตาของผู้สร้างไปด้วย โดยพบว่า พ่อค้า คหบดี และชาวบ้านละแวกวัดเป็นผู้ถวายปัจจัยในการก่อสร้างงานศิลปะเนื่องในพระพุทธรูปศาสนา ธรรมเนียมได้รับความนิยมมากในแง่ของความสวยงาม วิจิตรบรรจงนอกเหนือจากสำหรับใช้เป็นที่เทศนาธรรมในวันสำคัญทางศาสนา อีกทั้งการสร้างบุษบกธรรมาสน์จำนวนมากแสดงให้เห็นมิติที่มากไปกว่าการอุทิศทางศาสนา เนื่องจากในช่วง พ.ศ. 2460 เป็นต้นมา ได้มีการสร้างธรรมาสน์ขึ้นจำนวนมากในเมืองเพชรบุรี มีการแข่งขันประชันฝีมือกันอยู่ในที่ ซึ่งแสดงให้เห็นกระแสความนิยมสร้างธรรมาสน์ในหลากหลายฝีมือ

กล่าวถึงธรรมเนียมตอนต้นนี้ มีอยู่ด้วยกันร่วม 30 หลัง กำหนดอายุได้ในช่วง พ.ศ. 2420 - 2478 ซึ่งเป็นช่วงที่สำนักช่างวัดในเมืองเพชรพัฒนาเป็นสำนักช่าง ที่มีครูช่าง มีลูกศิษย์ และผลิตผลงานในระดับช่างชั้นครูออกมาจำนวนมากร่วมสมัยกับงานช่างแขนงอื่น เช่น เมรุ ชุมประตูดัด และงานเขียนภาพ เนื่องจากการสร้างธรรมาสน์แต่ละครั้ง มีความจำเป็นต้องมีครูช่างที่สามารถออกแบบและเขียนโครงร่างของงานออกมาได้ เพื่อนำเอาไปเป็นแบบสำหรับการแกะสลักและทำงานโครงสร้างต่อไป ผลงานในช่วงนี้จึงถือได้ว่ามีรูปแบบที่เคร่งครัดในเชิงช่างมากที่สุด ธรรมเนียมจึงมีความสวยงามมากที่สุดในช่วงเวลานี้ ธรรมเนียมที่ได้รับการยกย่องเช่น ธรรมาสน์วัดพระทรง ธรรมาสน์วัดเกาะ และธรรมาสน์วัดชีวีประเสริฐ

ในการสร้างธรรมาสน์แต่ละครั้งมักจะอยู่ในช่วงเดียวกับการสร้างศาลาการเปรียญของวัด ซึ่งจะมีการระดมทุนหรือหาเจ้าภาพมาสร้าง เนื่องจากว่าธรรมาสน์หลังหนึ่งมีราคาที่สูงมาก เมื่อเทียบกับงานช่างแขนงอื่น ๆ อีกทั้งฝีมือในการออกแบบสร้างก็แตกต่างกันไปตามความคิดและฝีมือของช่างแต่ละกลุ่ม ผู้วิจัยพบว่า

ในช่วงเวลานี้ ราคาธรรมาสน์จะอยู่ในช่วง 5 - 30 ชั่ง หรือราว 400 - 2,400 บาท ธรรมาสน์ที่มีราคาต่ำสุด คือ 400 บาท ที่วัดบางทะเล ใน พ.ศ. 2463 ซึ่งเป็นผลงานการสร้างของช่างในวัดเอง และธรรมาสน์ที่มีราคาสูงสุด คือ ธรรมาสน์ของกลุ่มช่างวัดเกาะ คือ 2,400 บาท

คณะผู้วิจัยพบว่า ธรรมาสน์ในตอนต้นนี้สร้างอยู่ทั่วไปในเมืองเพชรบุรีและพื้นที่โดยรอบที่มีความสัมพันธ์กันในเชิงสหธรรมิกระหว่างวัดในตัวเมืองเพชรกับวัดรอบนอกเมืองเพชรบุรี ทำให้พบหลักฐานการสร้างธรรมาสน์ที่สัมพันธ์กันในเชิงช่างระหว่างวัดรอบนอกเมืองเพชรกับวัดในเมืองเพชร ธรรมาสน์ 2 หลังที่วัดพระทรง (ดูภาพที่ 15) ผลงานของขุนศรีวิงยศในฐานะผู้ออกแบบ มีพระอาจารย์เป้า ปญโญเป็นผู้แกะสลักร่วมกับช่างของวัดพระทรง ตั้งคู่กันในศาลาการเปรียญ มีรูปแบบทางศิลปกรรมที่สวยงามมาก (Na Paknham 2001) ใน พ.ศ. 2460 ซึ่งถือได้ว่าเป็นต้นแบบสำคัญให้กับธรรมาสน์หลังต่อ ๆ มาหลังจากนี้ ผลงานของขุนศรีวิงยศยังมีที่วัดคงคาราม พ.ศ. 2461 และธรรมาสน์วัดแรก พ.ศ. 2461 (ดูภาพที่ 16) สังเกตลวดลาย รูปทรง และสีสันทันส่วนใหญ่เน้นสีเขียว หากพิจารณาดูให้ดีจะเห็นว่า ธรรมาสน์ของกลุ่มช่างวัดพระทรงแสดงให้เห็นแรงบันดาลใจบางอย่างของช่างผู้สร้างที่ได้รับอิทธิพลทางความคิดมาจากศิลปกรรมสมัยอยุธยาแล้วนำมาปรับใช้ให้เข้ากับรสนิยมท้องถิ่นและรูปแบบศิลปกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ได้อย่างลงตัวและเป็นลักษณะที่นิยมร่วมกันในเมืองเพชรบุรี

ภาพที่ 15
ธรรมาสน์วัดพระทรง
จำนวน 2 หลัง
สร้าง พ.ศ. 2460

ภาพที่ 16

ธรรมาสถ์วัดแรก พ.ศ. 2461

ธรรมาสถ์วัดบางทะเล พ.ศ. 2463 ผลงานของพระเดิมและพระพลู ซึ่ง เป็นพระช่าง เป็นคนพื้นที่ละแวกวัด เมื่อท่านลาสิกขาบทก็รับจ้างงานช่างไม้ทั่วไป ธรรมาสถ์หลังนี้ดูเหมือนจะได้รับอิทธิพลทางลวดลายประดับจากธรรมาสถ์วัดแรกมา ไม่น้อย นั่นคือบริเวณล่องอุณห์ใช้ลวดลายประดับแบบตะวันตก แต่รูปทรง สัดส่วน รวมถึงองค์ประกอบต่าง ๆ มีลักษณะที่เฉพาะตัว ในปีเดียวกัน ธรรมาสถ์วัดศาลา เขื่อน อำเภอบ้านลาด ใน พ.ศ. 2463 สมัยหลวงพ่อบั้งประดับล่องอุณห์ด้วยการปิด กระจกแล้วจารึกปีที่สร้างไว้ โดยมีลวดลายประดับบริเวณกระถางธรรมาสถ์เป็นตัว ละครในเรื่องรามเกียรติ์³ มีบันไดนาคแบบหัวงู และหางม้วนตลบด้วยตัวกระหนก 3 ตัว กระจัดปฏิญาณแบบอยุธยา และดาวเพดานที่มีลักษณะสอดคล้องไปกับ ธรรมาสถ์ของสำนักช่างวัดยาง ส่วนธรรมาสถ์วัดชมพูพนในปีเดียวกัน ก็มีความ น่าสนใจในแง่การออกแบบล่องอุณห์ด้วยการเอากระดานชนวนมาใส่เพื่อจารึก รายละเอียดของประวัติธรรมาสถ์ ใน พ.ศ. 2465 ธรรมาสถ์ที่โดดเด่นมากที่สุดในยุคนี้

³ ปัจจุบันธรรมาสถ์หลังนี้ถูกถอดชิ้นส่วนองค์ประกอบเก็บไว้ จึงทำให้เห็นภาพโดยรวมได้ยาก.

ก็คือธรรมาสน์ของวัดเกาะ ที่เกิดลักษณะกระจัดปฏิญานรูปแบบใหม่ที่แสดงให้เห็นชั้นเชิงของช่างผู้สร้างได้เป็นอย่างดี เนื่องจากมีลักษณะพลั่วสะบัด 3 มิติ ใช้ตัวกระหนกซ้อนกัน 3 ตัว ซึ่งไม่พบในที่อื่น ๆ จึงถือเป็นลักษณะเฉพาะอย่างหนึ่งของช่างวัดเกาะ ซึ่งประกอบไปด้วยช่าง 3 คนคือ นายกลิ่ง อยู่โปร่ง นายเล้ง เขยสุวรรณ และนายมะลิ ชูไพฑูรย์ ราคาธรรมาสน์หลังนี้รวมทั้งสิ้น 30 ชั่ง หรือ 2,400 บาท (ดูภาพที่ 17)

นอกจากจะมีกระจัดปฏิญานที่ต่างจากที่อื่นแล้ว ยังมีการเพิ่มสัตว์ชนิดต่าง ๆ ไว้บริเวณมุมทั้ง 4 ด้านของล่องธรรมาสน์ที่มักจะเป็น ครุฑ หนูมาน หรือนกรวิก และฐานรับบันไดนาค ก็จะมีสัตว์ตามป็นกษัตริมารองบันไดอีกที ซึ่งอาจจะเป็นเสือหนู ลิง หรือแพะ ธรรมาสน์ที่วัดนาพรหม พ.ศ. 2465 ไม่มีประวัติการสร้างที่ละเอียดแบบวัดเกาะ แต่มีลักษณะต่าง ๆ ที่ใกล้เคียงอย่างมากกับธรรมาสน์วัดเกาะ ซึ่งอาจได้รับอิทธิพลจากงานวัดเกาะก็เป็นได้ แต่ฝีมือการแกะสลักลวดลาย และตัวแบกที่เป็นครุฑทั้ง 4 ด้านนั้นยังเทียบกันไม่ได้กับฝีมือของทางวัดเกาะ

ภาพที่ 17 ตัวธรรมาสน์และลวดลายกระจัดวัดเกาะ สร้าง พ.ศ. 2465

ธรรมาสน์ที่วัดพลับพลาชัย พ.ศ. 2465 สร้างขึ้นในคราวสร้างศาลาการเปรียญของวัด ช่วง พ.ศ. 2465 - 2466 ผลงานของช่างวัดพลับพลาชัย⁴ เป็นอีกแห่งหนึ่งที่แสดงให้เห็นอิทธิพลของการแกะสลักลายรามเกียรติ์ไว้ที่ล่องถนนธรรมาสน์ ซึ่งต่างจากของกลุ่มขุนศรีวิชัยที่นิยมแกะสลักลายเรื่องมหาเวสสันดรชาดก อาจเป็นด้วยว่าที่วัดพลับพลาชัยตั้งแต่สมัยพระอาจารย์ฤทธิ์ เป็นเจ้าอาวาส ก็มีความเกี่ยวข้องกับการเล่นโขนและการแสดงหนังใหญ่ ซึ่งใช้เรื่องรามเกียรติ์เช่นกัน ข้อสังเกตประการหนึ่งของธรรมาสน์ยุคนี้ก็คือ ฐานสิงห์บริเวณขอบล่องถนนธรรมาสน์จะมีความเด่นชัดมากกว่าช่างฝีมือพยายามโชว์ฝีมือในบริเวณนี้ร่วมกับลายประดับล่องถนน เป็นไปตามสมัยนิยมของธรรมาสน์สมัยรัตนโกสินทร์ ธรรมาสน์วัดน้อย (ไชยสุรินทร์) พ.ศ. 2466 ปัจจุบันได้รับการบูรณะแล้ว มีลักษณะคล้ายกับธรรมาสน์กลุ่มวัดพระทรง แต่ฝีมือจะย่อมกว่าค่อนข้างมาก หากเปรียบเทียบในเรื่องของการอวดฝีมือของช่างบริเวณยอด ฐานสิงห์ กระຈัง และล่องถนนธรรมาสน์ ธรรมาสน์วัดหัวสะพาน พ.ศ. 2468 (ดูภาพที่ 18) มีรูปแบบที่น่าสนใจในแง่ของการพยายามปรับประยุกต์เตียงปาดิโมกข์ที่ใช้สำหรับเทศน์ให้มียอดสูงขึ้นไปตามสมัยนิยมเพื่อทำให้เป็นบุษบกธรรมาสน์ เป็นผลงานของช่างท้องถิ่นที่พยายามทำตามกระแสมความนิยมในการสร้างธรรมาสน์ในเมืองเพชรบุรีสังเกตได้ว่าเรือนยอดทำในลักษณะที่พบได้ทั่วไปตามศาลากลางบ้าน อย่างธรรมาสน์บนศาลาคามวาสี เป็นต้น

ในส่วนของการลวดลายทิวทัศน์ตามจินตนาการของช่างผู้สร้างนั้น ธรรมาสน์วัดลาด พ.ศ. 2469 เป็นตัวอย่างสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของมุมมองแบบตะวันตกที่แพร่หลายในเมืองเพชรบุรี ณ เวลานั้นได้เป็นอย่างดี ล่องถนนธรรมาสน์ทั้ง 3 ด้านประดับลวดลายทิวทัศน์และสัตว์ป่า เช่น เสือและม้า ทั้งยังคงรักษาความโดดเด่นของฐานสิงห์ไว้ด้วย (ดูภาพที่ 19) เช่นเดียวกับธรรมาสน์ที่วัดนาค พ.ศ. 2471 แสดงให้เห็นฐานสิงห์ที่โดดเด่นและลายประดับล่องถนนแบบตะวันตก โดยธรรมาสน์ทั้งสองหลังนี้ราคาต่างกันถึง 1,040 บาท คงด้วยเหตุที่ล่องถนนธรรมาสน์มีการประดับ

⁴ ถวายโดยนายเพชร และนางอ่อน พวงมณี คหบดีที่มีเชื้อสายมาจากหลวงมณีนฤเบศร์ (ชื่น พวงมณี) ซึ่งมีพื้นเพเดิมอยู่แถววัดป่าเป็น อำเภอบ้านลาด จังหวัดเพชรบุรี.

ลวดลายที่ต่างกัน และฝีมือของช่างยังถือว่าต่างไปจากธรรมาสน์วัดพระทรงและ
วัดคงคารามค่อนข้างมาก

ภาพที่ 18 รูปทรงธรรมาสน์วัดหัวสะพาน พ.ศ. 2468

ภาพที่ 19 ตัวธรรมาสน์และลายทิวทัศน์บนล่องถุน วัดลาด พ.ศ. 2469

ธรรมาสถูปาวัดลาดโพธิ์ พ.ศ. 2471 ผลงานของนายเล็ง เขยสุวรรณ แห่งสำนักช่างวัดเกาะ ถือเป็นธรรมาสถูปาล้างแรกในเมืองเพชรบุรีที่มีการจำลองลวดลายประดับเป็นฉากรวมเกียรติ ที่เป็นความถนัดเฉพาะตัวของนายเล็ง ธรรมาสถูปาล้างนี้แม้จะไม่มีชื่อเสียงเทียบเท่าธรรมาสถูปาวัดเกาะและวัดชีวีประเสริฐ ซึ่งเป็นผลงานของท่านเช่นเดียวกัน แต่ความสมบูรณ์ในแง่ขององค์ประกอบและความสวยงามไม่เป็นรองหลังใดเลย สิ่งที่น่าสนใจคือว่า บริเวณฐานสิ่งที่ล่องถุนธรรมาสถูปานี้ นายเล็งตั้งใจใช้ตัวกระจิงรวนเป็นตัวควบคุมลายเพื่อใช้ในการค้ำยันตัวมุมที่แกะสลักเป็นรูปลิงโดยไม่มีการใช้ตะปูหรือเครื่องยึดอย่างอื่นเลย (ดูภาพที่ 20)

ภาพที่ 20 ธรรมาสถูปาและลวดลายกระจิงรวนและตัวมุม วัดลาดโพธิ์ พ.ศ. 2471

ธรรมาสถูปาวัดขุนตรา พ.ศ. 2472 ยังคงรักษารูปแบบที่นิยมมาก่อนหน้านี้ สิ่งเกตลวดลายล่องถุนเป็นแบบวิวิธทัศน์ที่มีสัตว์ป่าเช่นเดียวกับธรรมาสถูปาวัดลาด แต่ฝีมือและวัสดุที่ใช้ดูจะย่อมกว่า ไม่มีการประดับกระจกตามล่องถุน ฐานสิ่งที่โดดเด่นและกระจิงรวนเริ่มมีขนาดย่อมลงมาด้วย ธรรมาสถูปาวัดชีวีประเสริฐ ผลงานของ

นายเล็ง เขยสุวรรณ สร้างใน พ.ศ. 2473⁵ (ดูภาพที่ 21) คณะผู้วิจัยพบว่าภายหลังจาก พ.ศ. 2473 แล้ว ธรรมาสน์ในเมืองเพชรบุรีก็เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบบางประการที่มีความหลากหลายมากยิ่งขึ้น ในช่วง 5 ปี หลังจากนั้น ก็ไม่มีธรรมาสน์เกิดขึ้นอีกจวบจนกระทั่งใน พ.ศ. 2478 ที่เริ่มกลับมา มีการสร้างธรรมาสน์ขึ้นโดยทั่วไป อาจเนื่องจากวิกฤติเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลก (the great depression) ใน พ.ศ. 2473 ส่งผลให้เกิดความชะงักงันในตลาดการค้าที่กลุ่มผู้ประกอบการศิลปะเมืองเพชรได้ทำอยู่

ภาพที่ 21

ธรรมาสน์วัดชีวีประเสริฐ พ.ศ. 2473

⁵ มีจารึกไว้ที่ล่องถนนธรรมาสน์ฝั่งหน้าออกทางประตูทางเข้าศาลาการเปรียญความว่า “ปีมะเมีย พ.ศ. 2473 เจ้าอธิการดีและพ่อแยมเป็นต้นมีจิตรศรธาสร้างธรรมาสคหลังนี้ เจ้าอธิการดีกับทั้งพักพวกสละ 400 บาท แม่เฮียะสละ 200 บาท พ่อแยม แม่ลาว ลูกสาวเพียนสละ 1,800 บาท ขอให้สำเร็จแก่พระนิพพานเทอญ”.

2. ธรรมเนียมเมืองเพชรบุรีในช่วงครึ่งหลังพุทธศตวรรษที่ 25 ตอนกลาง (พ.ศ. 2478 - 2490)

ธรรมเนียมทรงบุษบกในยุคนี้ แสดงให้เห็นถึงความต่อเนื่องในความนิยมสร้าง ธรรมเนียมทรงบุษบกในระดับที่มากขึ้นกว่าช่วงแรก ทั้งยังมีหลากหลายรูปแบบและฝีมือของช่างผู้สร้างที่ปรากฏให้เห็นมากยิ่งขึ้น อาจเนื่องมาจากกลุ่มผู้อุปถัมภ์งานช่าง เริ่มสั่งสมทรัพย์สินและบ้านเมืองกลับมาสู่ความปกติสุขมากกว่าเดิม โดยพบว่า ธรรมเนียมของกลุ่มช่างวัดยางมีจำนวนมากที่สุด เนื่องจากเป็นช่วงเวลาพระเทพวงศาจารย์ (อินทร์ อินทโชโต) อดีตเจ้าอาวาสวัดยางเป็นผู้นำสำคัญในการก่อสร้าง และผลิตลูกศิษย์ออกมาจำนวนมาก อีกทั้งยังแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของผู้คนทั่วไปที่มีมากขึ้นกว่าแต่ก่อน ดังพบว่าธรรมเนียมบางหลัง เช่น ธรรมเนียมวัดถ้ำแก้ว พ.ศ. 2478 ได้มีการนำรูปของผู้ถวายธรรมาสน์ไปประดับบริเวณลายล่องถนนธรรมาสน์ แทนลวดลายประดับที่เคร่งครัดมากกว่าในยุคก่อนหน้า ทั้งยังแสดงถึงการสามารถแสดงตัวเองได้มากขึ้นภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง⁶

ธรรมเนียมหลังแรกที่สามารถสืบได้ว่าเป็นผลงานของกลุ่มช่างวัดยาง⁷ คือ ธรรมเนียมวัดสามะโรง อำเภอมืองเพชรบุรี สร้างขึ้นใน พ.ศ. 2478 เพื่อใช้พิธีศพของแม่แดง เครือนาค โดยสร้างธรรมาสน์หลังนี้ราคา 20 ชั่ง สำหรับตั้งโกศ ก่อนถวาย เป็นเครื่องสังเค็ดแต่วัดต่อไป สืบประวัติทราบว่าเป็นผลงานของพระเทพวงศาจารย์ ซึ่งช่วงเวลานั้นท่านมีบทบาทสำคัญมากในงานช่างและยังรับหน้าที่เป็นพระอุปัชฌาย์ จึงมีลูกศิษย์จำนวนมาก ธรรมเนียมวัดหนองควง พ.ศ. 2478 ผลงานของพระเทพวงศาจารย์ สร้างโดยตระกูลเสมสวัสดิ์ ปัจจุบันได้รับการบูรณะแล้วทั้งหลัง (ดูภาพที่ 22)

⁶ ดูเพิ่มเติมประเด็นนี้ได้บทความเรื่อง ธรรมเนียมสำนักช่างวัดเกาะ ประวัติศาสตร์วัดฤๅณในบริบท วัฒนธรรมกรมพิเมืองเพชร (Mekmok 2020).

⁷ แต่จากการศึกษาลักษณะทางศิลปกรรม คณะผู้วิจัยเชื่อว่า ธรรมเนียมวัดศาลาเขื่อน พ.ศ. 2463 และ ธรรมเนียมวัดโรงเข้ เป็นผลงานของพระเทพวงศาจารย์ด้วยเช่นกัน.

ภาพที่ 22 (ซ้าย) ธรรมาสน์วัดสามะโรง พ.ศ. 2478 และ
(ขวา) ธรรมาสน์วัดหนองควง พ.ศ. 2478 ตามลำดับ

ธรรมาสน์วัดถ้ำแก้ว พ.ศ. 2478⁸ ถือเป็นผลงานของช่างชั้นครูของสำนักช่างวัดเกาะ เนื่องจากผู้ออกแบบและควบคุมการสร้าง คือ พระครูญาณวิจิตร (พระอธิการยิต สุวณฺโณ) อดีตเจ้าอาวาสและครูช่างของวัดเกาะ ร่วมกับนายเล็ง เขยสุวรรณ ผู้ถวายปัจจัยสร้าง คือ นายป้าน ทองทวี เศรษฐีบ้านเขาพนมขวด ซึ่งเป็นน้ำชายของพระอธิการยิต เป็นโยมอุปถัมภ์พระอธิการยิตตั้งแต่สมัยบวชเณรที่วัดวังบัว บวชเป็นพระที่วัดลาดโพธิ์และมาจำพรรษาที่วัดเกาะ ธรรมาสน์ฝีมืออื่น ๆ ในช่วงเวลานี้เริ่มปรากฏให้เห็นมากขึ้น มีทั้งที่สามารถหาข้อมูลการสร้างและช่างผู้สร้างได้และอีกหลาย

⁸ มูลเหตุของการสร้างธรรมาสน์หลังนี้คือนำไปใช้ตั้งโกศบรรจุศพนางทองดี ทองทวี ภรรยาของท่าน (ภรรยาคนแรกมีนามว่านายชื่น) ก่อนจะนำไปถวายสำหรับเป็นพุทธบูชาตั้งไว้บนศาลาการเปรียญหลังเก่าของวัดถ้ำแก้ว เนื่องด้วยนายป้านและญาติพี่น้องตระกูลทองทวี ต่างมีจิตศรัทธาขึ้นต่อวัดถ้ำแก้วซึ่งอยู่ละแวกบ้านเขาพนมขวด.

หลังที่ไม่สามารถหาข้อมูลได้⁹ แสดงให้เห็นได้ว่าในช่วงก่อนจะถึงยุคปลายของการสร้างธรรมาสน์ผลงานการออกแบบธรรมาสน์เริ่มมีความหลากหลายมากยิ่งขึ้น ขาดความเคร่งครัดในลักษณะเฉพาะตัวแบบสำนักช่างเมืองเพชร อาจด้วยรสนิยมของผู้คนที่เริ่มเปลี่ยนไปและช่างผู้สร้างมีจำนวนน้อยลงก่อนจะหมดไปในยุคสุดท้ายดังกล่าวถึงต่อไป (Suwankart & Mekmok 2021)

3. ธรรมาสน์เมืองเพชรบุรีในช่วงครึ่งหลังพุทธศตวรรษที่ 25 ตอนปลาย (พ.ศ. 2491 - 2509)

ในช่วงปลายของการสร้างธรรมาสน์ในเมืองเพชรบุรีเกิดขึ้นควบคู่ไปกับบริบทของการลดบทบาทลงของสำนักช่างเมืองเพชรที่หาช่างผู้ออกแบบและสร้างธรรมาสน์ได้น้อยลงเรื่อย ๆ จนกลายเป็นจุดสิ้นสุดของกลุ่มช่างภายในวัด โดยสำนักช่างสุดท้ายที่ยังหลงเหลือช่างศิลปะที่สามารถสืบย้อนกลับไปถึงการเรียนรู้ในวัฒนธรรมสำนักช่างคือ กลุ่มช่างวัดยาง เนื่องจากช่างพระเทพวงศาจารย์ แห่งวัดยาง ท่านมีอายุยืนจนถึง พ.ศ. 2524 ธรรมาสน์ยุคปลายนี้ การสร้างธรรมาสน์ทรงบุษบกมีน้อยลงมากอย่างเห็นได้ชัด เนื่องจากช่างผู้มีความสามารถในการออกแบบและแกะสลักได้อย่างแต่ก่อนนั้นเหลือน้อยลงอย่างมาก บทบาทของช่างในสำนักวัดก็ลดน้อยถอยลงไป แม้จะมีช่างคนสำคัญในอดีตที่ยังรับเหมาสร้างธรรมาสน์อยู่ เช่น นายเล็ง เขยสุวรรณ แห่งสำนักช่างวัดเกาะ ที่ยังคงรับเหมาสร้างธรรมาสน์อยู่ก่อนจะเลิกราไปเนื่องจากอายุที่มากขึ้น นายเล็งได้สร้างธรรมาสน์ไว้อีก 2 หลัง ร่วมกับนายมะลิ ชูไพฑูรย์ ซึ่งเคยทำงานร่วมกันมาตั้งแต่สร้างธรรมาสน์ที่วัดเกาะ ผลงานสำคัญของท่านในยุคนี้ คือ ธรรมาสน์วัดโพธิ์พระใน พ.ศ. 2500 ราคา 4,035.75 บาท และธรรมาสน์วัดป้อม พ.ศ. 2509 โดยนายมะลิ เป็นผู้รับเหมาก่อสร้าง (ดูภาพที่ 23)

⁹ เช่น ธรรมาสน์ 2 หลังของวัดโพธิ์เรียง ธรรมาสน์วัดจันทาราม อำเภอบ้านลาด ธรรมาสน์วัดเขานันไดอิฐ ธรรมาสน์วัดบางขุนไทร อำเภอบ้านแหลม พ.ศ. 2479 ธรรมาสน์วัดเพ็ญ เมืองเพชรบุรี พ.ศ. 2480 ธรรมาสน์วัดสนามพราหมณ์ พ.ศ. 2481 และธรรมาสน์วัดหนองจอก อำเภอยาย่าง พ.ศ. 2487 ซึ่งสองหลังสุดท้ายนี้ เป็นผลงานการออกแบบของครูเลิศ พ่วงพระเดช แห่งวัดพลับพลาชัย.

ภาพที่ 23

ธรรมาสน์วัดป้อม พ.ศ. 2509

บทบาทของกลุ่มช่างวัดยางถือได้ว่ายังมีผลงานให้เห็นอยู่บ้าง แต่ก็น้อยลงเต็มที จนในที่สุดก็ไม่เหลือช่างแกะสลักอีกต่อไป ผลงานของสำนักช่างวัดยางภายใต้การกำกับดูแลของพระเทพวงศาจารย์นั้น ปรากฏให้เห็นอย่างน้อย 2 หลัง คือ ธรรมาสน์วัดใหม่เจริญธรรม ตำบลบางจาน พ.ศ. 2493 ธรรมาสน์วัดชลูป อำเภอบ้านลาด พ.ศ. 2495 และหลังสุดท้าย ธรรมาสน์วัดหนองไม้เหลือง พ.ศ. 2500 ราคา 3,500 บาท¹⁰ ผลงานของลูกศิษย์วัดยาง อย่างครูบัว นาวิวงศ์ และนายเทศ ลอยโพยม (ดูภาพที่ 24)

¹⁰ ล่องถุนธรรมาสน์เขียนราคา 35,000 บาท แต่เมื่อเทียบจากค่าเงินในยุคนั้น ควรเป็นราคา 3,500 บาท มากกว่า.

ภาพที่ 24 (ซ้าย) ธรรมาสถูปาวัดใหม่เจริญธรรม พ.ศ. 2493
(กลาง) ธรรมาสถูปาวัดชลูป พ.ศ. 2495
และ (ขวา) ธรรมาสถูปาวัดหนองไม้เหล็ก พ.ศ. 2500 ตามลำดับ

คณะผู้วิจัยพบว่าธรรมาสถูปาในยุคสุดท้ายนี้ มีธรรมาสถูปาจำนวนมากที่ไม่สามารถจัดจำแนกออกเป็นกลุ่มต่าง ๆ ได้ชัดเจนเหมือนยุคก่อนหน้า รวมถึงการนำธรรมาสถูปาจากเสาชิงช้าและที่อื่น ๆ ที่สร้างธรรมาสถูปาสำเร็จรูปมาประดิษฐานไว้บนศาลาการเปรียญแทนที่การว่าจ้างช่างในเมืองเพชรบุรี เช่น ธรรมาสถูปาวัดธงไชย พ.ศ. 2498 ธรรมาสถูปาวัดลาดศรีพร้าธรรม พ.ศ. 2502 ธรรมาสถูปาวัดอินทาราม (บ้านขลุ่ย) พ.ศ. 2502 ธรรมาสถูปาวัดกุฎีดาว พ.ศ. 2504 ธรรมาสถูปาวัดประดิษฐวราราม พ.ศ. 2505 แสดงให้เห็นได้อย่างชัดเจนว่า ช่างที่มีความเชี่ยวชาญในการออกแบบและแกะสลักสร้างธรรมาสถูปาไม่เหลืออีกต่อไปแล้วในเมืองเพชรบุรี อีกทั้งความนิยมในการสร้างธรรมาสถูปาได้ลดน้อยลงจนไม่มีการสร้างธรรมาสถูปาอีกในเวลาต่อมา

บทสรุป

ธรรมาสน์ทรงบุษบกวัดท่าศาลาราม ได้ถูกผาติกรรมและนำมาอนุรักษ์ที่พิพิธภัณฑ์ธรรมศาสตร์เฉลิมพระเกียรติ ซึ่งการอนุรักษ์ได้เกิดจากความร่วมมือจากหลาย ๆ ฝ่าย เมื่ออนุรักษ์แล้วเสร็จได้จัดแสดงให้ผู้คนเข้าชมและเรียนรู้ศิลปะช่างเมืองเพชรที่พิพิธภัณฑ์ธรรมศาสตร์เฉลิมพระเกียรติ ทั้งนี้จากการสืบค้นประวัติข้อมูลรวมถึงรูปแบบ รูปทรงของธรรมาสน์ทรงบุษบกวัดท่าศาลาราม ทำให้วิเคราะห์ได้ว่าธรรมาสน์ทรงบุษบกหลังดังกล่าว เป็นผลงานของกลุ่มช่างวัดพลับพลาชัย ในช่วง พ.ศ. 2460 - 2474 หรือ ช่วงครึ่งหลังพุทธศตวรรษที่ 25 ตอนต้น กล่าวคือ กระจุกุมพี ชาวเมืองเพชรนิยมสร้างธรรมาสน์ถวายเป็นวัด ซึ่งช่วงครึ่งหลังพุทธศตวรรษที่ 25 สามารถแบ่งธรรมาสน์เป็น 3 ระยะ คือ ธรรมาสน์เมืองเพชรบุรีในช่วงครึ่งหลังพุทธศตวรรษที่ 25 ตอนต้น (พ.ศ. 2460 - 2473) ตอนกลาง (พ.ศ. 2478 - 2490) และตอนปลาย (พ.ศ. 2490 - 2509) โดยแต่ละช่วงเวลาต่างมีศิลปะ ลวดลาย รูปทรงและลักษณะที่แตกต่างกันไปแต่ละกลุ่มช่าง

References

- Fine Arts Department. (1959). *รวมเรื่องเพชรบุรี* [Phetchaburi collected stories]. Bangkok: Wattana Panich Press.
- Fine Arts Department. (1961). *พระราชหัตถเลขา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จมณฑลราชบุรี ร.ศ. 128 (พ.ศ. 2452)* [Royal Hand His Majesty King Chulalongkorn visited Ratchaburi Province Rattanakosin era 128 (B.E. 2452)]. Bangkok: Mahamakut rajavidyalaya Press.
- Macharoen, C. (1977). *บุษบกธรรมาสน์* [Preaching Canopy]. Bangkok: Fine Arts Department, Ministry of Education.
- Mekmok, C. (2017). *สำนักและการสืบสานงานช่างไม้สายสกุลช่างเพชรบุรี* [Schools and continuation of Phetchaburi traditional wooden craftsman ship]. Bangkok: The Thailand research Fund.
- Mekmok, C. (2018). ธรรมาสน์ “เมืองเพชร”: พลวัตของวัฒนธรรมงานช่างไม้ในบริบทวัฒนธรรมท้องถิ่น [Phetchaburi peaching canopies: dynamic of traditional craftsmanship culture in local culture context]. *Walailak Journal of Social Science*, 11(2), 139 - 168.
- Mekmok, C. (2020). ธรรมาสน์สำนักช่างวัดเกาะ: ประวัติศาสตร์วัตถุในบริบทวัฒนธรรมกระฎุมพีเมืองเพชร [Wat Koh traditional woodcraft school preaching canopy: Historical objects in Phetchaburi Bourgeoisie Cultural Context]. *Journal of Fine Arts Chiang Mai University*, 11(2), 73 - 101.
- Na Paknham, N. (2001). *ธรรมาสน์: ศักดิ์และศรีแห่งศิลปะไทย* [Preaching Canopy: Dignity of Art]. Bangkok: Muang Boran Press.
- Sukroengpaeng, N. (1987). *ศาลาการเปรียญวัดยาง* [Wat Yang Sermon Hall]. In *Memorial to the Cremation of Phra Thep Vajrayana* (Intra Intrachoto). Phetchaburi: Chuan Pim Press.

Suwankart, M. & Mekmok, C. (2021). *ธรรมาสถูปไม้แกะสลักในเพชรบุรี: การวิจัยเชิงสำรวจ* [Wood Carving Monastic Preaching Thrones in Phetchaburi: A Survey Research]. Pathum Thani: Faculty Sociology and Anthropology.

Interviewees:

Nuchjoi T. (2020, May 19). Government teacher at Ban Pongkasang school, Kui Buri District, Prachuap Khiri Khan province.

Nuchjoi T. (2020, May 21). Government teacher at Ban Pongkasang school, Kui Buri District, Prachuap Khiri Khan province.

Phetmanee C. (2020, May 21). Retired government official (teacher).

Phrakrue Phatcharakijsunthorn. (Prayad Abhisamajaro). (2017, May 16). The abbot of Thasalaram temple.